

AZ ADÁSVÉTEL SZEMANTIKÁJÁRÓL

Eszes Boldizsár

ELTE, Nyelvtudományi Doktori Iskola

1. Bevezetés

Cikkemben az angol *buy* és *sell* igék jelentésének elemzésére vállalkozok. A kortárs eseményszemantikai elméletekkel szemben amellek érvelek, hogy a szóban forgó igék ugyanazt az eseményhalmazt denotálják, vagyis az eladási és a vételi események szükségképpen azonosak. Kitérek a keretszemantikában javasolt elemzésre is, valamint arra, hogy milyen szerepet játszik a kontextus az igékkel alkotott mondatok interpretációja során.

Az adásvétel-igék – az *eladni* és a *venni*, illetve az angol *buy* és *sell* igék – jelentésének elemzése három szempontból is fontos. Egyrészt azért, mert vitatott, hogy pontosan milyen eseményszerkezettel rendelkeznek. Másrészt azért, mert problémát jelentenek a szintaxis és a szemantika kapcsolatáról szóló leképezési elméletek számára. Harmadsorban pedig azért, mert kérdéses, hogy a szemantikai reprezentációjuknak tartalmaznia kell-e a beszélők világra vonatkozó ismereteit, vagyis hogy lexikai tételeik milyen mértékben enciklopédikusak.

Az adásvétel-igék jelentését Charles Fillmore az elsők között elemezte részletesen a keretszemantika elméletén belül (Fillmore 1976). Ő a *buy* és a *sell* igéket a *pay*, a *charge*, a *spend* és a *cost* igékkel együtt a „kereskedelmi tranzakcióigék” csoportjába sorolta. A keretszemantika alapfeltevése, hogy a szójelentés elemzését a megfelelő fogalmi struktúrák elemzésével kell kezdeni, amelyek a beszélők világra vonatkozó ismereteit is tartalmazó sztereotipikus sémák, úgynevezett keretek segítségével reprezentálhatók. Az adásvétel-igéket a kereskedelmi tranzakciókerettel lehet jellemezni: ennek elemei a vevő, az eladó, az áru és a pénz mint ellenérték.

A keretszemantikai elemzésre dolgozatom végén még visszatérek. Saját elemzési javaslatomat azonban egy másik elméleten belül dolgoztam ki, ezért az alábbiakban röviden bemutatom az eseményszemantikai elméleteket.

2. Eseményváltozók a szemantikai reprezentációkban

Az eseményszemantika Donald Davidson amerikai filozófus kezdeményezésére jött létre (Davidson 1967). Ő azonkívül, hogy egy gazdaságos, úgynevezett minimalista eseményontológiát dolgozott ki, az (1)-hez hasonló mondatok elemzésével foglalkozott, ugyanis az

eseményváltozók bevezetésének szükségessége mellett szóló egyik fő érv a szabad határozói módosítók felcserélhetőségén és elhagyhatóságán alapul. A (2) mondatához például úgy juthatunk, hogy (1)-ből elhagyjuk a *slowly* és a *with a knife* módosítókat. Az (1) és a (2) közti következményviszonyt a hagyományos predikátumlogikai eszközökkel nem lehetne megfelelően kifejezni. Ha viszont feltételezzük, hogy (1) logikai formája az explicit, vagyis a mondatban jelen lévő argumentumokon kívül egy implicit eseményváltozót (*e*) is tartalmaz, és hogy a módosítók az igével egyenrangú predikátumokként ezt a változót módosítják, akkor (2) logikai szerkezetét az (1)-eséből konjunktív tagok elhagyásával kaphatjuk meg.

- (1) John buttered the toast slowly in the bathroom with a knife.
'János egy késsel lassan megvajazta a pirítóst a fürdőszobában.'
- (1') $\exists e[\text{Buttering}(e) \ \& \ \text{Ag}(e) = j \ \& \ \text{Theme}(e) = t \ \& \ \text{Slowly}(e) \ \& \ \text{Loc}(e) = b \ \& \ \text{Instr}(e) = k]$
- ↓
- (2) John buttered the toast in the bathroom.
'János megvajazta a pirítóst a fürdőszobában.'
- (2') $\exists e[\text{Buttering}(e) \ \& \ \text{Ag}(e) = j \ \& \ \text{Theme}(e) = t \ \& \ \text{Loc}(e) = b]$
- ↓
- (3) John did something.
'János csinált valamit.'
- (3') $\exists e[\text{Ag}(e) = j]$

Az eseményszemantika eszközeivel a (2) és (3) közti következményviszony szintén értelmezhető. Általánosan is érvényes, hogy a cselekvésigéket tartalmazó mondatokból következtethetünk arra, hogy a mondat alanya tesz valamit.

Az eseményszemantikán belül két fő irányzat alakult ki: a davidsoniánus és a neo-davidsoniánus irányzat. A fő különbség köztük az, hogy míg a davidsoniánus elmélet Davidson eredeti elképzelésének megfelelően az igék alanyi és tárgyi argumentumait az igébe inkorporált argumentumokként kezeli, a neo-davidsoniánus szemantika minden argumentumot tematikus szereprellációkkal kapcsol az eseményargumentumhoz. Az (1'), (2') és (3') logikai formák példák a neo-davidsoniánus reprezentációkra.

Az alábbiakban bemutatott következményviszonyok ((4)–(10)) egyrészt arra utalnak, hogy a *buy* és a *sell* igékkel alkotott mondatok logikai szerkezetének a mondatokban esetenként ki nem fejezett, implicit argumentumokat is tartalmaznia kell. A két téma szerepű argumentum, az áru és az ellenérték közül az utóbbi gyakran implicit marad. Másrészt e

viszonyok azt jelzik, hogy az adásvétel-igék különlegesek, mivel az eladó és a vevő egyaránt ágensi argumentumaik (ld. a (4) és a (7) közti viszonyt). Sőt, mindkettő kedvezményezettje, (thematikus szereppel kifejezve: Beneficiense) is az adásvételnek, hiszen az eladó az ellenértéket, a vevő pedig az árut kapja meg.

- (4) John bought a book from Mary (for 10 pounds).
'János vett egy könyvet Maritól (tíz fontért).'

- (5) John did something.
János csinált valamit.'

- (6) Mary sold a book to John.
'Mari eladott egy könyvet Jánosnak.'

- (7) Mary did something.
'Mari csinált valamit.'

- (8) John bought a book.
'János vett egy könyvet.'

- (9) Someone sold a book to John.
'Valaki eladott egy könyvet Jánosnak.'

- (10) Someone (≠ John) did something.
'Valaki (≠ János) csinált valamit.'

3. Érvék az eseményazonosság mellett

A kortárs eseményszemantika képviselői, Terence Parsons, Fred Landman és Charles Bayer amellett érvelnek, hogy a *buy* és a *sell* igék különböző eseményhalmazokat denotálnak (Parsons 1990; Bayer 1997; Landman 2000). Az egyik érvük a határozói módosítók különbségén alapul. Hasonlítsuk össze a (11) és a (12) mondatokat:

- (11) John bought the book from Mary with a credit card.
'János egy hitelkártyával vette meg a könyvet Maritól.'
- (12) *Mary sold the book to John with a credit card.
'*Mari egy hitelkártyával adta el a könyvet Jánosnak.'

Láthatjuk, hogy a *buy* ige megengedi például a *with a credit card* ('egy hitelkártyával') eszközhatározót, a *sell* ige mellett viszont ez a határozó nem jelenhet meg. Parsons és Bayer szerint az eladási és a vételi események különböznek: az azonosság feltevése mellett a mögöttes logikai forma bővítése a határozóval helytelen eredményhez vezetne, ugyanis –

feltéve, hogy az eszközhatározói módosító mindkét esetben ugyanarra az eseményargumentumra alkalmazott predikátum – (11) logikai szerkezetéből levezethető lenne (12) szerkezete, vagyis a két mondat lényegében ugyanazt jelentené, így nem lehetne köztük különbség szemantikai jólformáltság tekintetében.¹

Bayer ezenkívül rámutat arra, hogy a *buy* a Forrás (Source), a *sell* viszont a Cél (Goal) tematikus szerepű argumentum kifejezését engedi meg:

- (13) John bought /*sold the book from Mary.
'János megvette /*eladta a könyvet Maritól.'
- (14) Mary sold /*bought the book to John.
'Mari eladta /*megvette a könyvet Jánosnak.' (J. nem Beneficiens.)

Szerintem ez az érv nem igazán meggyőző, hiszen pl. a *give* és a *get* igék mellékigei használatukban, a *give a kick* és a *get a kick* szerkezetekben hasonlóan viselkednek a módosíthatóság szempontjából:

- (15) John gave/*got a kick to Bill.
'János „adott egy rúgást” Billnek.'
- (16) Bill got/*gave a kick from John.
'Bill „kapott egy rúgást” Jánostól.'

Helytelen volna azonban emiatt a rúgás „adását” és „megkapását” két külön eseménynek tekinteni. Davidson eseményazonossági kritériuma értelmében ugyanis két eseményleírás ugyanazt az eseményt jelöli, ha a leírásokkal bemutatott események okai és okozatai azonosak. (Davidson az okokat és az okozatokat szintén eseményeknek, illetve mentális állapotoknak (szándékoknak, vágyaknak, hiteknek) tekinti.) Ennek a kritériumnak az alapján a *give a kick* és a *get a kick* adott szituációban nyilvánvalóan ugyanazt az eseményt jelölik, hiszen a rúgás adásának és megkapásának oka egyaránt a rúgást végző személy szándéka, a következmény pedig pl. a kék folt a rúgást elszenvedő személy lábán, illetve a fájdalomérzet.

Úgy gondolom, belátható, hogy az *eladni* és a *venni* igék esetében is ez a helyzet: az eladási szándék (részleges) oka az eladásnak, de e szándék nélkül a vétel sem jöhetne létre, és fordítva: a vevő vételi szándéka nélkül nem tudnánk eladni neki az árut. Az eladási és a vételi szándék ezért együttesen alkotják az adásvételi esemény okát. Az okozatok is azonosak, hiszen az eladás következtében az áru a vevő, az ellenérték az eladó tulajdonába kerül, s ugyanez érvényes a vételre is.

¹ Ld. Landman (2000:31–32)

Az eladási és a vételi események különbözőségének feltételezésével a fenti implikációk ((4)–(10), különösen a (4) és a (7) mondatok közti összefüggés) magyarázata is nehézséget okozna, hiszen ebben az esetben ezek külön-külön egy-egy ágenssel, illetve témával rendelkeznének, és csak egy bonyolult apparátus – mondjuk a szituációk – bevezetésével lehetne magyarázni a két esemény szükségszerű együttjárását. Másképp fogalmazva: akik különbözőeknek tartják az eseményeket, azoknak meg kell indokolniuk, hogy ha egyszer az eladás és a vétel különböznek, miért járnak együtt szükségképpen, hiszen elvileg egymástól függetlenül lejátszódhatnak. Mivel ők is elismerik, hogy együttjárásuk konceptuális szükségszerűség, meg kell mondaniuk, hogy mi az a világban működő erő, ami szükségszerűen összekapcsolja a két különböző eseményt. Nyilván magyarázatra szorul ugyanis, hogy a *buy* lexikai szemantikájából miért adódik olyan következtetések lehetősége, mint pl. a (8)–(9). Az én válaszom erre rendkívül egyszerű: azért, mert a valóságban az eladás és a vétel egyetlen komplex esemény, amelyet kétféle nézőpontból lehet bemutatni.

Az eseménykülönbség hipotézisét a módosítók különbözőségére hivatkozó érv sem támasztja alá, mivel ez az érv csak korlátozottan érvényes. Tegyük fel például, hogy János egy félórás szonátát ad elő a klarinétján. Egy ilyen szituációban a (17), a (18) és a (19) mondatok egyszerre igazak.

- (17) John played the sonata by playing his clarinet.
'János a klarinétján játszva játszotta el a szonátát.'
- (18) John played his clarinet for 30 minutes/*in 30 minutes. (atelikus)
'János 30 percig/*30 perc alatt játszott a klarinétján.'
- (19) John played the sonata in 30 minutes /?for 30 minutes. (telikus)
'János 30 perc alatt/*30 percig játszotta el a szonátát.'

Parsons szerint a klarinétjáték és a szonáta eljátszása két külön esemény, mivel a két mondat aspektuálisan különbözik, amint azt az időhatározókkal való kompatibilitásuk jelzi, és ezenkívül Téma szerepű argumentumaik – a szonáta, illetve a klarinét – sem azonosak.

Én viszont úgy gondolom, helyesebb azt feltételezni, hogy a két mondat ugyanazt az eseményt mutatja be különböző leírások mellett. Ez az értelmezés megfelel Davidson minimalista ontológiai elveinek: ő ugyanis „gazdaságossági megfontolásból”, „Ockham borotvájának” elvére hivatkozva, a lehető legkevesebb esemény létezése mellett kötelezi el magát. A klarinétjáték (mint testmozgás) tehát értelmezésem szerint a cselekvést úgynevezett alapcselekvésként mutatja be, vagyis olyan cselekvésként, amely nem más cselekvés elvégzése révén hajtható végre.

A szonátajátékról szóló mondat viszont nem alapcselekvésként jellemzi az eseményt. A (17) példa arra utal, hogy az angolban a *by* prepozíció egyik használatával az alapcselekvések fejezhetők ki. Parsons egyébként maga is elismeri egy alternatív elemzés jogosultságát, amely az úgynevezett relatív tematikus szerepek (az eseménypredikátumokkal indexált szerepek) bevezetésével kezeli a kétféle téma-argumentumot az eseményazonosság feltételezése mellett.²

A *buy* és a *sell* igék esetében is megpróbálkozhatunk egy alternatív magyarázattal, nem adva fel azt a feltevést, hogy a problematikus mondatok, így például (11) és (12), ugyanarról az eseményről szólnak. E magyarázat szerint az adásvétel részeseményekből összeálló komplex esemény, a *with a credit card* PP pedig nem a teljes komplex eseményt, hanem annak egyik részeseményét, a vevő cselekvését módosítja. Dolgozatom 5. részében ezt a megoldást próbálom meg bemutatni egy formális elemzésen belül.

A részesemények létezését szerintem a (20) és a (21) mondatok is alátámasztják:

- (20) John bought a car from Mary by paying with a credit card.
'János egy hitelkártyával fizetve vette egy autót Maritól.'
- (21) John bought the house from Mary by signing the contract.
'Azzal, hogy aláírta a szerződést, János megvette a házat Maritól.'

A *buy* ige esetében ezek a *by* prepozíciós frázisok nem alapcselekvéseket, hanem az adásvételi esemény részeseményeit fejezik ki. Sőt még olyan nyelvi adatot is találhatunk, amelynek a legkézenfekvőbb értelmezését az eseményazonossági feltevés nyújtja. Ilyen például a (22) mondat:

- (22) John bought the car from Peter and Peter sold it to him.
'János megvette az autót Pétertől, és Péter eladta neki azt.'

(22) második tagmondata redundáns, nem közöl új információt az elsőhöz képest. Úgy gondolom, ennek magyarázata nehézséget okozhat az olyan elméletek számára, amelyek a kérdéses eseményeket különbözőknek tartják, hiszen ez maga után vonná a tagmondatok igazságfeltételeinek különbözőségét, s a két esemény szükségszerű együttjárását csak a már említett körülményes és ontológiai gazdaságosnak egyáltalán nem nevezhető módon, pl. a szituációk bevezetésével lehetne magyarázni.

Összefoglalva az eddigieket: Az eladási és a vételi esemény azonosítását:

² Ld. Parsons (1990:97–104)

1. Egyrészt az ontológiai gazdaságosság indokolja: ez a hipotézis felel meg Davidson eredeti minimalista ontológiájának, valamint eseményazonosság kritériumának is.
2. A feltevés megkönnyíti a tematikus viszonyok és az ezekkel összefüggő implikációk értelmezését.
3. A módosítók különbségére hivatkozó érv csak korlátozottan érvényes, s a részesemények bevonásával lehetőség nyílik például (11) és (12) különbségének alternatív magyarázatára az eseményazonosság fenntartása mellett.
4. Található az azonosságot alátámasztó adat is (22).

4. Leképezési elméletek

A leképezési elméletek azt vizsgálják, hogy milyen elvek alapján rendelhetők hozzá a predikátumok szemantikai argumentumai a grammatikai funkciókhoz. Az elméleteket többféleképpen lehet csoportosítani. Én Levin és Rappaport Hovav osztályozását vettem alapul, akik közvetlen és közvetítésen alapuló elméleteket különböztetnek meg. Felosztásukat az alábbi ábra szemlélteti (Levin – Rappaport Hovav 1996):

(A) Közvetlen leképezési elméletek

(B) Közvetítésalapú leképezési elméletek:

Thematikus esethierarchiák (GB) Közvetített leképezési elméletek

Makroszerepek

Proto-szerepek

A közvetlen elméletek (Direct Mapping Theories) az argumentumok szemantikai tulajdonságai alapján közvetlenül képezik le azokat a grammatikai funkciókra, a közvetítésen alapuló elméletek (Mediated Mapping Theories) pedig tematikus hierarchiák, makroszerepek vagy proto-szerepek közbeiktatásával teszik ezt.

A leképezési elméletek mindegyike számára problémát jelent az úgynevezett szimmetrikus predikátumok (pl. *kezet fog*, *hasonlít*), illetve a *buy* és a *sell* kezelése. A kérdés ez utóbbiakkal kapcsolatban az, hogy miért nem fejezhető ki az eladó a *buy*, illetve a vevő a *sell* igével alkotott mondatok alanyaként. Ezt ugyanis pusztán a leképezési elvek alapján nem lehetne indokolni, mivel az adásvételi eseményben betöltött szerepeik azonosak.

Dowty a proto-szerepekről szóló írásában (Dowty 1991) a hagyományos tematikus szerepek proto-szerepekkel való felváltását javasolta. A hagyományos szerepek nem alkalmasak a nekik szánt funkcióra, amelyet Dowty argumentum-indexelésnek nevez, ugyanis a definícióik vitatottak, és nem képesek mindig egyértelműen megkülönböztetni az argumentumokat egymástól. Dowty két proto-szerep, a Proto-ágens és a Proto-páciens bevezetése mellett érvel, amelyek az argumentumok implikációs tulajdonságaival jellemezhetők.

Proto-ágensi tulajdonságok:

- a. szándékos részvétel az eseményben/állapotban;
- b. érzékelés;
- c. esemény vagy állapotváltozás okozása egy másik szereplőben;
- d. mozgás (más résztvevőhöz viszonyítva);
- e. az íge által ábrázolt eseménytől független létezés.

A Proto-páciens:

- a. állapotváltozáson megy keresztül;
- b. inkrementális téma (meghatározott állapotváltozáson megy keresztül/keletkezik/ elpusztul);
- c. hatást szenved el más résztvevőtől;
- d. mozdulatlan (más résztvevőhöz képest);
- e. nem létezik az eseménytől függetlenül, vagy egyáltalán nem létezik.

Az argumentumszelekciós elv értelmében például a tranzitív igék esetében a legtöbb proto-ágensi tulajdonsággal rendelkező argumentum lesz az alany; a legtöbb proto-páciensi tulajdonsággal rendelkező argumentum pedig a tárgy.

Dowty négy megállapítást tesz a *buy* és a *sell* igékkel kapcsolatban:

a) Ugyanazt a relációt fejezik ki (= lexikai szemantikai tételeik azonosak).

b) Azonosak a vevő/eladó szereplők proto-ágensi tulajdonságai: mindkét szereplő szándékosan vesz részt az eseményben, érzékel, és feltehetően egyformán járul hozzá az esemény okozásához. Ezek alapján tehát az argumentumok nem különböztethetők meg.

c) Eseményfüggő, nem pedig perspektívafügő tematikus szerepekkel rendelkeznek. Korábban Talmy javasolta a hagyományos tematikus szerepek mellett a perspektívafügő Alak és Hátér szerepek bevezetését (Talmy 1985), amelyek segítségével szerinte megmagyarázható az adásvétel-igék közti különbség, ha feltételezzük, hogy a *buy*-t tartalmazó mondatban a vevő az Alak, az eladó a Hátér, a *sell* esetében pedig fordított a helyzet.

d) A perspektivikus különbség magyarázata a diskurzuselemzés feladata. Az angolban az alanyi pozíció általában azt jelzi, hogy az ott szereplő elem ismert, és kapcsolódik a diskurzuselőzményekhez. (Ez az elv egyébként általánosan jellemző a topik szerepű összetevőre: a magyarban pl. nemcsak az alany lehet a topikpozícióban, de a topik választását a szövegkörnyezet döntően befolyásolja, hiszen az ismert és az új információt hordozó összetevő közül az előbbi kerül a topikba. A topik kiválasztásával szemben azonban a magyarban az alanyválasztás nem diskurzusfüggő).

Dowty felsorolt megállapításaival egyetértek, és úgy látom, hogy a leképezési elméletek nem képesek megmagyarázni a *buy* és a *sell* igék közti, alanyválasztásban kifejeződő különbséget. Másrészt viszont – adottnak véve – ez a különbség az argumentumok betöltődési sorrendjének megfelelő megválasztásával beépíthető az igék logikai szerkezetébe az eseményszemantikai reprezentációban. A következő részben ezt a megoldást, illetve a részeseményeket felhasználva a *with a credit card* ('egy hitelkártyával') módosító elemzésén keresztül megpróbálom bebizonyítani, hogy – a módosítók különbözőségére hivatkozó érv ellenére – (11) és (12) jólformáltságbeli eltérése miatt nem kell feladni az eseményazonossági hipotézist.

A *with a credit card* esetében a jólformáltsági eltérés két feltevés segítségével magyarázható:

A) A *buy* és a *sell* igék különböző függvényeket denotálnak.

B) A *BUY* és a *SELL* predikátumkonstansok által denotált eseményhalmazok azonosak, elemeik részeseményekből összeálló komplex események.

A)-ból adódik, hogy a függvények alanyi argumentumai nem lesznek azonosak. Természetesen a *buy*-nak és a *sell*-nek is lesz olyan részeseménye, amelynek ugyanaz az Ágense, mint a komplex eseményé. Csakhogy a módosító interpretációjára tett javaslatom értelmében a *sell* e részeseményének nem lehet eszköze a hitelkártya. A *with a credit card* javasolt szemantikája (ld. alább, (38')) alapján ugyanis kizárólag olyan részeseményeket képes módosítani, amelyek Ágense adott eseményleírás mellett a komplex esemény alanyi argumentumként betöltődő Ágensével azonos.

5. Az adásvétel-igék lexikális neo-davidsoniánus elemzése

E részben két levezetést mutatok be Landman (2000) lexikális neo-davidsoniánus elméletének felhasználásával. Az egyik a *John buys a book from Mary* ('János vesz egy könyvet Maritól') mondat logikai formájának levezetése (az igeidő figyelmen kívül hagyásával), amelynek célja a *buy* ige reprezentációjának bemutatása az eseményazonosság feltételezése mellett.

A másik levezetés célja, hogy bizonyítsa: a *buy a book with a credit card* ('hitelkártyával vesz egy könyvet') és a **sell a book with a*

credit card ('hitelkártyával ad el egy könyvet') VP-k közti jólformáltságbeli különbség kifejezhető eseményszemantikai eszközökkel.

Előzetesen néhány jelölési konvenció:

D: individuumok nem üres halmaza,

E: események nem üres halmaza,

$D \cap E = \emptyset$

Típusok: e: események, d: individuumok, t: igazságértékek

(23) $D(e) = E$; $D(d) = D$; $D(t) = \{0,1\}$; $D\langle a,b \rangle = \{D(a) \rightarrow D(b)\}$

(24) $BUY, SELL \in CON \text{ pow}(e)$; $BOOK \in CON \text{ pow}(d)$; John, Mary $\in CONd$;

Mivel elemzésem szerint a *buy* igének két ágensi argumentuma van, az egyik javasolt változtatásom a thematikus szerepkonstansok kezelésére vonatkozik. Ennek értelmében e konstansok relációkat denotálnak. Az $\langle e,d \rangle$ típus konstansainak értékei (a thematikus szerepek) tehát nem függvények, hanem relációk.

(25) $D\langle e,d \rangle = (D(e) \times D(d)) \quad \Theta n \in CON \langle e, d \rangle$

Ennek következményeképpen ugyanahhoz az eseményhez több individuumot is kapcsolhat ugyanaz a thematikus szerep, vagyis több argumentum is rendelkezhet azonos thematikus szereppel. A komplex adásvételi eseménnyel így két Ágens-Beneficiens, illetve két Téma szerepű argumentum áll relációban. A komplex esemény részeseményei a vevő cselekvése, az eladó cselekvése, valamint az absztrakt síkon zajló tulajdonviszony-változások, vagyis az áru és az ellenérték birtokviszonyának megváltozása.

Az azonossági hipotézis értelmében kimondhatjuk a *buy* és a *sell* igék reprezentációjának részét alkotó predikátumkonstansok denotációjának azonosságát:

(26) $\lambda e. e \in BUY = \lambda e. e \in SELL$

Landman (2000) jelölésmódja eltér a szokásostól, ezért némi magyarázatot igényel. Ő az igei konstansokat eseményhalmazokként interpretálja. Így pl. a 'János sétál.' mondatot a $\exists e[SÉTÁL(e) \ \& \ Ag(e) = j]$ helyett a $\exists e \in SÉTÁL: Ag(e) = j$ formulával reprezentálja, amely szerint létezik a sétálási események halmazában egy olyan esemény, amelynek Ágense János.

A (27)-es formula a *buy* ige jelentésreprezentációját szemlélteti:

(27) $\text{buy} \rightarrow \lambda y \lambda x \{e \in \text{BUY} : \text{Ag-Ben}(e, x) \ \& \ \exists u \exists v : \text{Ag-Ben}(e, u) \ \& \ \text{Th}(e, y) \ \& \ \text{Th}(e, v) \ \& \ \exists e_1, e_2, e_3, e_4 : e = e_1 \sqcup e_2 \sqcup e_3 \sqcup e_4 \ \& \ \text{Ag}(e_1, x) \ \& \ \text{Ben}(e_1, u) \ \& \ \text{Th}(e_1, v) \ \& \ \text{Ag}(e_2, u) \ \& \ \text{Ben}(e_2, x) \ \& \ \text{Th}(e_2, y)\}$, ahol
 x : vevő (alanyi argumentum); y : áru (tárgyi argumentum); u : eladó (a from-PP argumentuma); v : ellenérték
 Részesemények: e_1 : a vevő cselekvése; e_2 : az eladó cselekvése e_3 : birtoklástranszfer (áru); e_4 : birtoklástranszfer (ellenérték)

A neo-davidsoniánus szemantikában meg kell különböztetni az ige tág és szűk értelemben vett denotációját. A kompozicionalitás miatt a *buy* szemantikai reprezentációjába bele kell, hogy tartozzon a vonzatoknak megfelelő argumentumigény, de szűk értelemben a *buy* igének a BUY konstans felel meg, amelynek egyedüli argumentuma egy eseményváltozó.

A *buy* jelentése tehát egy olyan függvény, amely az áruhoz és a vevőhöz azoknak az adásvételi eseményeknek a halmazát rendeli, melyeknek Ágens-Beneficiense a vevő és Témája az áru.

(28) szerint feltételezhetjük, hogy a birtokviszony-változás két állapotváltozást jelent, amelyek az $\langle s, \langle s, t \rangle \rangle$ típusú BECOME relációval (ahol s az állapotok típusjele), illetve a $\langle d, \langle d, \langle s, t \rangle \rangle \rangle$ típusú POSS birtoklási relációval fejezhetők ki. A BECOME (Válik) reláció állapotokat kapcsol össze. Modellelméleti értelmezéséhez az állapotok halmazán részbenrendezést kell bevezetni, amely szerint minden állapot közvetlen követője a következményállapota. Értelmezése: $\| \text{BECOME}(s_1, s_2) \| = 1$ hha s_2 az s_1 következményállapota a részbenrendezés szerint. A POSS reláció értelmezése kézenfekvő: a birtokoshoz és a birtokhoz a birtokviszonyoknak megfelelő állapotokat rendeli, amelyek (s_1 és s_2 , illetve s_3 és s_4) időben is követik egymást ($<$).

(28) Minden e_3 , (illetve e_4), x , y , u , v esetében:

$\exists s_1 \exists s_2 : s_1 < s_2 \ \& \ \text{BECOME}(s_1, s_2) \ \& \ \text{POSS}(u, y, s_1) \ \& \ \text{POSS}(x, y, s_2)$

$\exists s_3 \exists s_4 : s_3 < s_4 \ \& \ \text{BECOME}(s_3, s_4) \ \& \ \text{POSS}(x, v, s_3) \ \& \ \text{POSS}(u, v, s_4)$

A *John buys a book from Mary* mondat levezetéséhez Landman (2000) általánosított függvényalkalmazási APPLY műveletét használtam fel, amely az összeillő típusok esetén függvényalkalmazást, az össze nem illőek esetén pedig típusemelést és függvényalkalmazást jelent.³

A levezetés során először a *buy* (megvesz) igét alkalmazzuk az *a book* (egy könyv) NP-re mint tárgyi argumentumra:

³ Az általánosított függvényalkalmazás (APPLY) műveletéhez be kell tehát vezetni a LIFT típusemelő függvényt. Legyen $T = \langle \langle d, t \rangle, t \rangle$ az NP-k típusa. Ekkor LIFT a tranzitív igéket a $\langle d, \langle d, \text{pow}(e) \rangle \rangle$ típusból a $\langle T, \langle d, \text{pow}(e) \rangle \rangle$ típusba emeli, vagyis: $\text{LIFT}[V] = \lambda T \lambda x \{e \in E : T(\lambda y.e \in V(x, y))\}$.

- (29) $a \text{ book} \rightarrow \lambda P. \exists z \in \text{BOOK} : P(z)$
 (30) $\text{APPLY} [\text{BUY} [\text{A BOOK}]]$
 (30') $\text{buy a book} \rightarrow \lambda x \{e \in \text{BUY} : \exists y \in \text{BOOK} : \text{Ag-Ben}(e, x) \ \& \ \exists u \exists v : \text{Ag-Ben}(e, u) \ \& \ \text{Th}(e, y) \ \& \ \text{Th}(e, v) \ \& \ \exists e_1, e_2, e_3, e_4 : e = e_1 \sqcup e_2 \sqcup e_3 \sqcup e_4 \ \& \ \text{Ag}(e_1, x) \ \& \ \text{Ben}(e_1, u) \ \& \ \text{Th}(e_1, v) \ \& \ \text{Ag}(e_2, u) \ \& \ \text{Ben}(e_2, x) \ \& \ \text{Th}(e_2, y)\}$

A következő lépésben a "predication" (predikáció) művelettel⁴ explicitté, vagyis hozzáférhetővé tesszük az egzisztenciálisan lezárt u változót, amely az eladói argumentumnak felel meg.

- (31) $\text{PRED} [\text{BUY A BOOK}, \text{Ag-Ben}(e, u)]$

Ezután a *from Mary* PP-t alkalmazzuk a *buy a book* VP-re:

- (32) $\text{APPLY} [\text{FROM MARY} [\text{BUY A BOOK}]]$
 (32') $\text{buy a book from Mary} \rightarrow \lambda x \{e \in \text{BUY} : \exists y \in \text{BOOK} : \text{Ag-Ben}(e, x) \ \& \ \exists v : \text{Ag-Ben}(e, m) \ \& \ \text{Th}(e, y) \ \& \ \text{Th}(e, v) \ \& \ \exists e_1, e_2, e_3, e_4 : e = e_1 \sqcup e_2 \sqcup e_3 \sqcup e_4 \ \& \ \text{Ag}(e_1, x) \ \& \ \text{Ben}(e_1, m) \ \& \ \text{Th}(e_1, v) \ \& \ \text{Ag}(e_2, m) \ \& \ \text{Ben}(e_2, x) \ \& \ \text{Th}(e_2, y)\}$

Az utolsó lépésben (33) az alanyi argumentum betöltésére és az eseményargumentum egzisztenciális lezárására kerül sor.

- (33) $\text{John buys a book from Mary.} \rightarrow$
 'János vesz egy könyvet Maritól.'

$\exists e \in \text{BUY} : \exists y \in \text{BOOK} : \text{Ag-Ben}(e, j) \ \& \ \text{Ag-Ben}(e, m) \ \& \ \text{Th}(e, y) \ \& \ \exists v : \text{Th}(e, v) \ \& \ \exists e_1 e_2 e_3 e_4 : e = e_1 \sqcup e_2 \sqcup e_3 \sqcup e_4 \ \& \ \text{Ag}(e_1, j) \ \& \ \text{Ben}(e_1, m) \ \& \ \text{Th}(e_1, v) \ \& \ \text{Ag}(e_2, m) \ \& \ \text{Ben}(e_2, j) \ \& \ \text{Th}(e_2, y)$

A másik fontos javaslatom a *with* prepozíció szemantikájának módosítására vonatkozik. Ennek értelmében a prepozícióval alkotott eszközhatározói szerepű PP a komplex események esetében nem a teljes eseményt, hanem annak egyik atomi részeseményét módosítja, mégpedig azt, amelynek az Ágensse azonos a komplex eseménynek azzal az Ágensével, amelyik a mondat alanya.

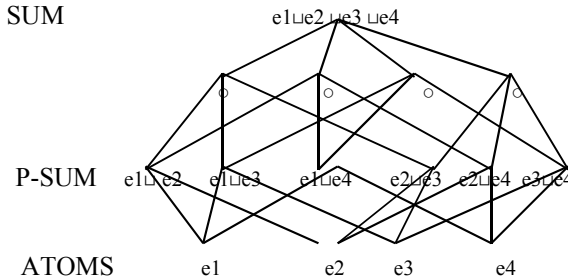
Az atomi részesemény fogalmának értelmezéséhez szükség van a részeseményekre vonatkozó részbenrendezés bevezetésére. A komplex

⁴ Landman (2000:70)

eseményeket denotáló *buy* ige részeseményci részbenrendezett halmazt alkotnak a része-reláció tekintetében, s egy félhálólal reprezentálhatók.

(34) $\langle D, \sqcup \rangle$ egy egyesítésre zárt szabad félháló: $a \sqsubseteq b$ hha $a \sqcup \{a, b\} = b$ a *minimális elem* (*atom*, ($a \in AT$)) $\langle D, \sqcup \rangle$ -ben, hha $\neg \exists d \in D: d \sqsubseteq a$ és $d \neq a$
 Atomok halmaza: $\forall e \in E: AT(e) = \{a \in AT : a \sqsubseteq e\}$

(35)

A félhálóban az atomi események részösszegeit (P-SUMS) az alábbiak szerint értelmezhetjük:

$e1 \sqcup e2$: fizikai sík (a vevő és az eladó cselekvése); $e3 \sqcup e4$: absztrakt sík (a birtokviszony-változások); $e1 \sqcup e3$: transzfer (áru); $e2 \sqcup e4$: transzfer (ellenérték).

A *with a credit card* ('egy hitelkártyával') PP alaptagjának interpretációját tehát úgy kell megváltoztatni, hogy az atomi részeseményeket módosítsa, ezért a szokásos értelmezése (36) helyett a (37) szerinti interpretációt használhatjuk fel:

(36) $with \rightarrow \lambda z \lambda V \lambda y \lambda x. \{e \in V(x, y) : Instr(e) = z\}$

(37) $with \rightarrow \lambda z \lambda V \lambda y \lambda x. \{e \in V(x, y) : \exists en \in AT(e) : Ag(e, x) \ \& \ Ag(en, x) \ \& \ Instr(en, z)\}$

A *with a credit card* PP interpretációja az alábbiak szerint alakul:

(38) APPLY [WITH[A CREDIT CARD]]

(38') $with \ a \ credit \ card \rightarrow \lambda V \lambda y \lambda x \{e \in E : \exists z \in CREDIT_CARD : e \in V(x, y) \ \&$

$\exists en \in AT(e) : Ag-Ben(e, x) \ \& \ Ag(en, x) \ \& \ Instr(en, z)\}$

Ennek megfelelően a *buy a book with a credit card* ('venni egy könyvet hitelkártyával') levezetésének végeredményeként (40') azoknak az eseményeknek a halmazához jutunk, amelyekre igaz, hogy vételi események, és alanyi argumentumuk Ágense egy olyan atomi részeseménynek – a vevő cselekvésének – amelynek az eszköze a hitelkártya.

(39) APPLY [WITH A CREDIT CARD [BUY]]

(40) APPLY [BUY WITH A CREDIT CARD[A BOOK]]

(40') *buy a book with a credit card* $\rightarrow \lambda x \{e \in \text{BUY} : \exists y \in \text{BOOK} : \text{Ag-Ben}(e, x) \ \& \ \exists u \exists v : \text{Ag-Ben}(e, u) \ \& \ \text{Th}(e, y) \ \& \ \text{Th}(e, v) \ \& \ \exists e_1, e_2, e_3, e_4 : e = e_1 \sqcup e_2 \sqcup e_3 \sqcup e_4 \ \& \ \text{Ag}(e_1, x) \ \& \ \text{Ben}(e_1, u) \ \& \ \text{Th}(e_1, v) \ \& \ \text{Ag}(e_2, u) \ \& \ \text{Ben}(e_2, x) \ \& \ \text{Th}(e_2, y) \ \& \ \exists z \in \text{CCARD} : \exists e_n \in \text{AT}(e) : \text{Ag-Ben}(e, x) \ \& \ \text{Ag}(e_n, x) \ \& \ \text{Instr}(e_n, z)\}$

A *sell* alanyi, utolsónak betöltődő argumentuma az eladó. A komplex adásvételi eseménynek azonban nincs olyan részeseménye, amelyre együttesen teljesülne, hogy Ágense azonos a *sell* által denotált függvény alanyi argumentumával (amely az eladó) és az eszköze a hitelkártya (ugyanis az eladó cselekvésének nem lehet eszköze a hitelkártya). A *with a credit card* módosítót pedig a *sell* esetében csakis ilyen részeseményre lehetne alkalmazni – hiszen a jelentését úgy adtuk meg, hogy ha a *sell*-re alkalmazzuk, akkor a vele módosítható részeseményekre teljesülni kell, hogy Ágensük a *sell* alanyával, vagyis az eladóval azonos. Ezért a *sell*-re alkalmazott eszközhatározóval kiegészített VP (a **sell a book with a credit card* ('eladni egy könyvet hitelkártyával')) levezetésének (42') kompozicionális szemantikája lehetetlenné teszi, hogy a formula denotációjába komplex események tartozzanak, vagyis a levezetés eredményeképpen üres eseményhalmazt kapunk. Ennek következtében a **sell a book with a credit card* VP-vel alkotott mondatok igazságfeltételei sohasem teljesülhetnek, ami magyarázza az ilyen mondatok rosszulformáltságát.

(41) APPLY [WITH A CREDIT CARD[SELL]]

(42) APPLY [SELL WITH A CREDIT CARD [A BOOK]]

(42') **sell a book with a credit card* $\rightarrow \lambda x \{e \in \text{SELL} : \exists y \in \text{BOOK} : \text{Ag-Ben}(e, x) \ \& \ \exists u \exists v : \text{Ag-Ben}(e, u) \ \& \ \text{Th}(e, y) \ \& \ \text{Th}(e, v) \ \& \ \exists e_1, e_2, e_3, e_4 : e = e_1 \sqcup e_2 \sqcup e_3 \sqcup e_4 \ \& \ \text{Ag}(e_1, x) \ \& \ \text{Ben}(e_1, u) \ \& \ \text{Th}(e_1, v) \ \& \ \text{Ag}(e_2, u) \ \& \ \text{Ben}(e_2, x) \ \& \ \text{Th}(e_2, y) \ \& \ \exists z \in \text{CCARD} : \exists e_n \in \text{AT}(e) : \text{Ag-Ben}(e, x) \ \& \ \text{Ag}(e_n, x) \ \& \ \text{Instr}(e_n, z)\}$

6. Kognitív megközelítések és a kontextus szerepe

Dolgozatom utolsó részében a bevezetésben említett harmadik kérdéssel foglalkozom: azzal, hogy az adásvétel-igék reprezentációjában milyen mértékben kell szerepelnie a beszélők világra vonatkozó ismereteinek. Ennek kapcsán kitérek néhány alternatív elemzésre is.

A kognitív szemantikai elméletek szerint a jelentések a „fejünkben vannak”, így ezek az elméletek a nyelvi kifejezések és a megismerés, a mentális fogalmi reprezentációk viszonyát vizsgálják. Többnyire feltételezik, hogy a szótár valójában egy enciklopédia, amelyben nem választhatók szét egymástól a szemantikai és a világra vonatkozó tudás elemei. Ezzel szemben a klasszikus modellelméleti megközelítés a szemantika és a szemantika ismeretének szétválasztásán alapul, és a kifejezéseket egy modell elemeivel hozza kapcsolatba.

A kognitív szemantikában – így például Jackendoff konceptuális szemantikájában – lehetőség nyílik a kifejezések közti perspektivikus különbségek reprezentálására. Jackendoff (1990:191) szerint a *sell* és a *buy* igék abban különböznek, hogy a *buy* szemantikai reprezentációjában a vevő, a *sell* esetében viszont az eladó a CAUSE (Okoz) függvény első argumentuma, vagyis a birtoktranszfer okozója.

A keretszemantikai megközelítéssel kapcsolatban kérdéses, hogy mennyire elfogadható az az álláspont, amely szerint a *buy* ige jelentésébe nemcsak a minimálisan szükséges elemek, hanem sztereotipikus vagy enciklopédikus komponensek is tartoznak.

Fillmore (1976) szerint például a *buy* és a *sell* igék tág értelemben vett jelentésébe beletartoznak a világismeret olyan elemei is, mint a tulajdonjog, a pénzhasználat vagy az implicit szerződés fogalmának ismerete. Hudson (2002) pedig feltételezi, hogy az adásvétel-igék esetében az esemény lejátszódása tipikus helyszínének, az üzletnek az ismerete is beletartozik a jelentésbe. Tisztázásra szorul tehát, hogy a modellelméleti és a kognitív megközelítések integrálására törekvő elméleteknek milyen mértékben kell az enciklopédikus ismereteket tartalmaznia.

Végül szeretnék megemlíteni egy olyan problémát is, amely egyformán fontos mindegyik irányzat számára. Az adásvétel-igékkel alkotott mondatok jelentése ugyanis bizonyos elemek értékeire parametrizált, és a megnyilatkozás kontextusában válik teljessé. Három tényezőt emelnék ki: a részesemények időbeli sorrendjét (ez nagymértékben függ az adásvétel típusától), a részesemények szereplőit – akik nem feltétlenül azonosak a teljes esemény szereplőivel, hiszen azok megbízottak útján is lebonyolíthatják az üzleti tranzakciót –, és végül azt, hogy az árutranszfer Beneficiense sem mindig azonos a vevővel (ez fordul elő például akkor, ha ajándékba veszünk valamit egy ismerősünknek). Az ilyen parametrikus elemeket a szemantikai elméletek általában az ún. default-értékek bevezetésével szokták kezelni. A default-érték a részesemények

időrendje esetében az egyidejűség, a részesemények szereplői default módon azonosak a komplex esemény szereplőivel, az árutranszfer kedvezményezettje pedig alaphelyzetben default módon a vevővel azonos.

7. Összegzés

Dolgozatomban amellet érveltem, hogy a *buy* és a *sell* igék (a nekik megfelelő konstansok) ugyanazt az eseményhalmazt denotálják. Egy formális elemzés keretében a *with a credit card* módosító példáján keresztül bemutattam, hogyan lehet a részesemények felhasználásával megoldani a módosítók különbségéből adódó nehézséget, amely így nem hozható fel ellenérvként az eseményazonosság hipotézise ellen. Végül pedig az adásvétel-igék kognitív szemantikai reprezentációjával és a kontextus szerepével kapcsolatban tettem néhány megállapítást.

Irodalom

- Bayer, S. L. (1997): *Confessions of a Lapsed Neo-Davidsonian*. New York: Garland Publishing Inc.
- Davidson, D. (1967): The Logical Form of Action Sentences. In: N. Rescher (ed.) *The Logic of Decision and Action*. Pittsburg: U. Pittsburg Press.
- Dowty, D. (1991): Thematic proto-roles and argument selection. *Language* 67(3): 547–619.
- Fillmore, C. (1976): Frame Semantics and the Nature of Language. *Annals of the New York Academy of Science* 280.
- Hudson, R. (2002): *Buying and Selling in Word Grammar*. (www.phon.ucl.ac.uk/home/dick/buying.htm)
- Jackendoff, R. (1990): *Semantic Structures*. Cambridge: The MIT Press
- Landman, F. (2000): *Events and Plurality*. Dordrecht: Kluwer.
- Levin, B. – Rappaport Hovav, M. (1996): *Verb Semantics and Argument Realization*. (www-csli.stanford.edu/~beth/pubs.html)
- Levin, B. – Rappaport Hovav, M. (1997): Lexical Semantics and Syntactic Structure. In: *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. London: Blackwell.
- Parsons, T. (1990): *Events in the Semantics of English*. Cambridge: The MIT Press
- Talmy, L. (1985): *Figure and ground as thematic roles*. Paper presented at the 1985 Annual Meeting of the Linguistic Society of America. Seattle.